

OCENE IN POROČILA

Annales 2/92: Anali Koprškega primorja in bližnjih pokrajin — Annali del Litorale capodistriano e delle regioni vicine. Koper : Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, 1992. 384 strani.

Domoznanski zbornik za južno Primorsko — Annales — prinaša v drugi številki na 384 straneh velikega formata 23 člankov in razprav z različnih področij (zgodovine, umetnostne zgodovine, arheologije, arhitekture, botanike, zoologije, zavarovalništva, šolstva itn.), 12 zapisov, 8 poročil o delu zavodov in društev, 17 ocen in prikazov ter In memoriam mlademu slovenskemu zgodovinarju in aktivnemu članu Zgodovinskega društva za južno Primorsko Gorazdu Marušiču (1959–1992). Namen pričujočega zapisa je opozoriti in na kratko predstaviti prispevke, ki sodijo v okvir zgodovinske stroke (o prvi številki smo obširneje pisali v Zgodovinskem časopisu 1992, str. 410).

Razprava Salvatorja Žitka »Listina Rižanskega placita — dileme in nasprotja domačega in tujega zgodovinopisja« (2. del) prinaša sodoben prevod listine (opravił ga je Rajko Bratož) z obširnim komentarjem, ki povzema različne interpretacije in poglede zgodovinarjev na pravni, gospodarski in politični sistem v Istri. Avtor opozarja, da listine Rižanskega zbora ne moremo več vrednotiti in ocenjevati zgolj v kontekstu slovanske naselitve oziroma prisotnosti v istrskem prostoru, temveč bi ji moralo slovensko zgodovinopisje s kritično analizo in interpretacijo določiti pomen in mesto, ki ji pripadata zaradi celotne vsebine. »Čas Rižanskega zbora in zlasti spremembe, ki so sledile, so namreč usodno zarezali v nadaljnji tok zgodovine, in to ne le na istrskih tleh, temveč na širšem prostoru, ter s tem posredno vplivali na njegov specifični zgodovinski razvoj skozi stoletja«, zaključuje S. Žitko.

Darja Mihelič v prispevku »Hazard v somraku preteklosti« predstavlja zakonodajo in prakso hazardiranja v srednjeveških mestih severozahodne Istre (Trst, Koper, Izola, Piran). Naj na tem mestu opozorim, da je študija prerasla v knjigo, ki jo je izdalo Zgodovinsko društvo za južno Primorsko v Knjižnici Annales, št. 3 (Darja Mihelič, Hazard, Koper 1993).

Darko Darovec v študiji »Oblike zavarovalstva v severni Istri v obdobju Beneške republike« (2. del) ugotavlja, da je na prehodu v novi vek pomorsko zavarovalstvo v Benetkah dobilo že vse oblike pravega zavarovalstva, kakršnega poznamo danes. Avtor poleg razvoja zakonodaje opiše vse tri glavne akterje zavarovalne pogodbe ter njihove medsebojne relacije: zavarovalca, posrednika-senzala in zavarovanca. Proti koncu obravnavanega obdobja se v neposredni okolici razvijajo tudi delniške zavarovalne družbe, medtem ko se v istrskih mestih v vsem obravnavanem obdobju oblikujejo le družba (bratovščine) na podlagi vzajemnega zavarovanja, pomožne blagajne in dobrodelne ustanove.

Krešimir Čvrljak v svojem prispevku predstavlja življenje in delo tržaškega humanista Raffaella Zovenzonija (1434–1485?) v Istri in Dalmaciji. Avtor se osredotoča predvsem na Zovenzonijevo bivanje in delovanje v Kopru in Šibeniku ter stikom s šibeniškim humanistom Jurajem Šizgoričem. K. Čvrljak ugotavlja, da Zovenzonijevo delo ni pomembno le za razvoj renesančne miselnosti pri Italijanih, temveč tudi pri Slovencih in Hrvatih v teh obalnih krajih — »z Zovenzonijem in njegovim delom smo vnesli eno ime več v repertorij hrvaško-slovensko-italijanskih zvez«.

Giuliano Veronese v članku »Kazensko pravosodje v beneški Istri v 18. stoletju« namenja posebno pozornost najpomembnejšemu sodišču istrske dežele — sodišču v Kopru. V študiji je obravnavana vrsta tem, kot npr.: različne sodne dejavnosti beneškega predstavnika, ki ga je Veliki svet izbiral med plemstvom; uporabljeni kazenski postopki (redni in delegirani), pomanjkljivosti represivnega sistema, za katerega so bile značilne pogoste grožnje s kaznijo izгона; gospodarska in družbena marginalnost dežele, ki je bistveno vplivala na pravosodje, ter tipologija obravnavanih zločinov. Veronesejeva študija je nedvomno prispevek k celovitejši podobi istrske družbe 18. stoletja ter njenih institucionalnih, upravnih in socialnih značilnosti.

Dolores Rebula Udovič v prispevku »Vloga Miroslava Vilharja v kulturnem in političnem življenju na Pivškem v letih 1848–1871« ugotavlja, da se je M. Vilhar v letih 1848–1860 udeleževal predvsem v kulturnem življenju (pisal je članke v Novice ter igre in pesmi, ki jih je tudi uglasbil). S politiko se je začel ukvarjati v zadnjem desetletju svojega življenja (1861–1871). Kot narodnjak in deželni poslanec je pomagal odpirati čitalnice (Postojna, Planina, Razdrto . . .), uspešno je organiziral Pivški tabor leta 1869, pod Levstikovim vodstvom pa je izdajal tudi politični časnik Naprej (1863). Ljudem je ostal v spominu ne samo kot pisec in skladatelj pesmi, ki so ponarodele, temveč tudi zavoljo tega, »ker jim je pomagal pri kmetovanju in jim približal svet; odprl jim je oči za kulturno in politično dogajanje v slovenskih deželah. Mislim, da je odigral tako ali pa še večjo vlogo v zgodovini svojega kraja, kot so jo odigrali bratje Ipavci v Šentjurju pri Celju«, zaključuje avtorica.

Milica Kacin-Wohinz je v študiji »Tragika Viktorja Bobka« — na podlagi italijanskih policijskih in sodnih arhivov — opisala potek policijske in sodne preiskave, ki razkrivajo Bobkovo obveščevalno dejavnost za jugoslovansko vojsko in njegovo neiskreno sodelovanje z italijansko fašistično policijo. V preiskavi se je Bobek skliceval na konfidentske usluge policiji, ki so se izkazale kot nepomembne in niso v ničemer škodovalo slovenskemu protifašističnemu nacionalnemu odporu. »Vodstvo TIGR-a v Ljubljani je vedelo za Bobkovo dvojno igro. Kateri strani je ta igra koristila, dokazuje dejstvo, da ga niso že tedaj likvidirali, kakor je TIGR brez usmiljenja obračunal z ovaduh. Tvegajmo še eno misel: če Bobka ne

bi postavili 15. decembra 1941 pred puške fašističnih miličnikov (po izreku smrtne obsodbe na drugem tržaškem procesu), bi ga gotovo pozneje pred partizanske ali oznovske. Le kdo bi se zavzel za drznega tigrovca?», se sprašuje in obenem odgovarja avtorica.

Leon Marin v prispevku »Upravna in teritorialna razdelitev slovenske Istre v zadnjih treh stoletjih« (2. del) podaja aktualni pregled razvoja upravnoteritorialne razdelitve ozemlja današnjih občin Izola, Koper in Piran v slovenski Istri od leta 1943 do 1992. Avtor pojasnjuje vzroke za pogoste spremembe, prepletanje in heterogenost upravno-teritorialnih oblasti zaradi neresenega vprašanja suverenosti nad tem ozemljem v letih 1943–1947 in v času Svobodnega tržaškega ozemlja. Sedanje meje Republike Slovenije z Republiko Hrvaško so se izoblikovale leta 1956, z Republiko Italijo pa leta 1976, opozarja L. Marin.

Janez Kramar v prvem delu razprave »Ribja industrija v Izoli v letih od 1945–1954« ugotavlja, da je razvoj te pomembne panoge konec leta 1948 padel na najnižjo raven; tedaj so se politične razmere (neposredno so vplivale tudi na zastoj ribje proizvodnje) v Izoli občutno poslabšale in to kot posledica razcepa v partijskih in sindikalnih vrstah v času informbiroja (močna dejavnost pristašev V. Vidalijskega). V drugem delu razprave pa avtor podaja dokumentiran zgodovinski oris razvoja ribje industrije v letih 1949–1954 in poudarja, da je Izola leta 1953 že postala najmočnejše središče ribje industrije v tedanji Jugoslaviji. Naj na tem mestu opozorim, da je J. Kramar avtor knjige Izola – mesto ribičev in delavcev (1987).

Olga Janša-Zorn v prispevku »Razvoj slovenskega pomorskega prometa po drugi svetovni vojni« – na podlagi analize statističnih podatkov (plovni park, število zaposlenih, količina prepeljanega tovora) – ugotavlja, da se je slovenski pomorski promet po drugi svetovni vojni, še zlasti pa od leta 1954 dalje, uspešno razvijal v okviru Splošne plovbe Piran, edinega slovenskega pomorskega podjetja.

Pavel Stranj v članku »Manjšinsko šolstvo na Tržaškem in v Istri po drugi svetovni vojni« – na podlagi opravljene analize podatkov o vpisanih v vse razrede obveznih šol v štirih šolskih strukturah (slovensko manjšinsko šolstvo na Tržaškem, italijansko večinsko šolstvo na Tržaškem, italijansko manjšinsko šolstvo na Obali, slovensko večinsko šolstvo na Obali) – poudarja, da nam trend vpisa v šolske manjšinske sisteme omogoča količinsko oceno vrste družbenih procesov, ki potekajo znotraj ali izven skupnosti.

Amalia Petronio v prispevku »Italijanska šola v Piranu od srednjega veka do današnjih dni« poudarja, da je družbeni in kulturni razvoj nekega naroda odvisen tudi od razvitosti šolstva. Piran je bil na tem področju zelo napreden, saj je bila že leta 1290 ustanovljena prva občinska laična šola. Kasneje se je ustanovila akademija, leta 1800 pa že šole, namenjene vsem družbenim plastem, med njimi tudi višja realka. Med drugo svetovno vojno in po njej se je pričel veliki eksodus italijanskega prebivalstva iz Pirana, katerega posledica je bilo izrazito zmanjšanje števila dijakov v italijanskih šolah vse do leta 1970, zaključuje avtorica.

Rubriko »članki in razprave« zaključuje drugi del doslej neobjavljene študije pokojnega dolgoletnega ravnatelja Slovenskega šolskega muzeja Franceta Ostanka: »Slovensko-hrvaška jezikovna meja v Istri. Gradivo za obdobje od leta 1860–1956«. Avtor je iz obširnih arhivskih (šolskih in župnih) virov zbral podatke o ustanovitvi šol ter podal pregled razvoja za 30 obmejnih krajevnih šol (od Rupe do Pirana). Po avtorjevem mnenju nam učni jezik v teh šolah (materin jezik učencev) verodostojno določa slovensko-hrvaško jezikovno mejo.

Opozoriti velja še na štiri »zgodovinske« razprave iz rubrike »Zapiski in gradivo«.

Ugo Cova v zapisu »Tržaški arhivski upravni fond in upravna razdelitev Istre v avstrijski dobi« opozarja, da dokumenti, ki so shranjeni v tržaškem Državnem arhivu, omogočajo vpogled v počasen proces upravnega in institucionalnega poenotenja Istre. Ko so 1797 ukinili večstoletno razdelitev Istre na beneško in avstrijsko, je upravni stroj obeh delov še dolgo ostal neenoten – kljub temu, da je cela Istra pripadala avstrijski monarhiji. Do poenotenja upravnega sistema bivše beneške in notranje Istre je prvič prišlo v času Napoleonove vladavine, ko je bila Istra del Ilirskih provinc francoskega imperija. Do dokončne unifikacije pa je prišlo 1825. Avstrijske ustavne reforme do 1918 niso vplivale na teritorialno enotnost, ki je v zavesti istrskega prebivalstva bila prisotna tudi pod italijansko in jugoslovansko vladavino, zaključuje avtor.

Pierpaolo Dorsi v zapisu »Deželna ustava in načelo predstavnosti v Istri v dobi restavracije« obravnava razpravo, ki jo je Osrednja dvorska komisija za organizacijo leta 1817 sprožila o problematiki deželnega ustroja, ki naj bi ga uvedli v Avstrijskem primorju. Avtor na podlagi (v prilogi!) objavljenih dokumentov prezentira značaj predlogov o deželni ureditvi Istre, nastalih avgusta 1817; vendar je šele za listino (patent) 26. februarja 1861 bila mogoča dejanska uvedba avtonomne uprave v Istri.

Milan Pahor v prispevku »Ob stoletnici začetka delovanja Tržaške posojilnice in hranilnice« ugotavlja, da je ta slovenska denarna ustanova (TPH) odigrala tudi pomembno vlogo v kulturni zgodovini tržaških Slovencev, saj je omogočila izgradnjo Narodnega doma leta 1904. V njem je bil sedež številnih slovenskih ustanov, med njimi tudi TPH (ustanovljena je bila 1885, s poslovanjem pa je pričela novembra 1891). V času habsburške monarhije je denarni zavod posloval zelo uspešno. Potem ko so julija 1920 italijanski fašisti zažgali Narodni dom, se je morala THP preseliti, saj je izgubila lastni sedež; kljub temu je delovala vse do aprila 1941, ko so jo z dekretom nasilno ukinili, razeno premoženje pa je prejel Cassa di Risparmio.

Vid Vremec v zapisu »Značilnosti prvega socialističnega gibanja v avstro-ogrskih deželah« uvodoma ugotavlja, da se je za razliko od drugih narodno homogenih dežel, prvo socialistično gibanje v večnarodno avstro-ogrskem cesarstvu srečevalo z neresenim nacionalnim vprašanjem, kar je tudi pogojevalo njegovo teorijo in prakso (avstromarksizem). V gospodarsko dobro razvijajočem se Trstu se je delavski

razred italijanske in slovenske narodnosti spopadel ne samo s težavnim socialnim položajem, marveč tudi s težnjami italijanskih iredentističnih krogov za priključitev tega ozemlja k Italiji, poudarja avtor.

Lično opremljena druga številka *Annales* (zbornik krasi bogato slikovno gradivo ter še posebno izbrana serija slik Tartinijevga gledališča v Piranu) prinaša — tako kot že prva — obilo zanimivega in strokovno raznovrstnega branja, obenem pa pričujoči zbornik z raziskavami oziroma študijami, ki jih objavlja, vse bolj zapolnjuje vrzeli v našem dosedanjem vedenju o bližnji in daljnji preteklosti Istre v najširšem smislu.

August Lešnik

Paul Meinhard Strässle, **Der internationale Schwarzmeerhandel und Konstantinopel 1261–1484 im Spiegel der sowjetischen Forschung**. Bern – Frankfurt am Main – New York – Paris : Peter Lang, 1990. 384+XI strani. (Geist und Werk der Zeiten, Nr. 76).

Pred seboj imamo glede na zasnovo nenavadno raziskovalno delo s področja bizantinistike švicarskega raziskovalca Paula Meinharda Strässla, specialista za ekonomijo, občo zgodovino, germanistiko, rusistiko in bizantinistiko. Knjiga o mednarodni črnomorski trgovini in Konstantinopolu od 1261 do 1484 je rezultat več kot enoletnega sistematičnega študija v Moskvi, St. Peterburgu, Odesi in Sofiji.

Prvotni namen pisca je bil, na poseben metodološki način prikazati obsežno sovjetsko literaturo, ki obravnava navedeno tematiko, predvsem pa rezultate sovjetskih strokovnjakov približati zahodnim bizantologom, katerim zaradi jezikovnih ovir to ni bilo omogočeno. Prav tako je nameraval pisec, kot je razvidno iz uvodnih pojasnil, raziskati marksističen in nemarksističen pristop do problemov črnomorske trgovine, vendar je zaradi svoje sistematične in strukturalne obravnave delo opredelil tudi kot raziskovalni prispevek.

Ugotovil je, da se je območje Črnega morja od leta 1261 v nadaljnjih dveh stoletjih razvijalo v nekem zaključenem krogotoku. Noben drug prostor v tedanjem svetu ni bil z vidika mnogoterih trgovsko blagovnih tokov tako izrazito prehodni. Bil je začetek in konec ter prehodni prostor pomembnih trgovskih poti in intenziven akcijski prostor različnih trgovskih narodov (Genova, Benetke, Bizanc, Trapezunt, Armenija, Rusija, Moldavija). Od druge polovice 13. stoletja, ko so v ta prostor posegli Mongoli, do 15. stoletja, ko so se pontskega bazena polastili Turki, sta na tem prostoru utrdili svoje pozicije Benetke in še posebej Genova, uveljavili svojo trgovinsko in kolonialno organizacijo in razvili odgovarjajočo tehniko poslovanja. Bistvena podlaga za ta proces je bogastvo dobrin na ožjem in širšem geografskem prostoru pontskega bazena, Gre za masovne izvozne dobrine, kot žito, kaviar, sužnji, živina, pa tudi dragoceno in luksuzno blago. Italijanske mestne države so si namreč prizadevale v Levanti izgubljene pozicije nadomestiti z odpiranjem novih trgovskih centrov. Zaradi takšnega razvoja se je podaljšala dotle v vzhodno Sredozemlje iztekajoča se trgovska pot proti severu k Črnemu morju.

Cilj Strässlove raziskave je bil, kar se da celovito zajeti rusko in ukrajinsko strokovno literaturo in jo sistematično prikazati, razporejeno po posameznih problemih. Njegov namen je tudi opozoriti na sporna vprašanja, protislovja in raziskovalne napake.

Avtor je razdelil delo na več vsebinskih sklopov. V dveh krajših sestavkih je v uvodnem poglavju razpravljal o gospodarskem in političnem razvoju na črnomorskem območju od 13. do 15. stoletja in s tem postavil zgodovinsko podlago za razglabljanje v temeljnem delu študije. Sledi glavni del knjige, ki je sestavljen iz dveh sestavkov. Historiografski del je posvečen grobo skiciranim zgodovinskim in arheološkim raziskovalnim rezultatom in to v okviru splošnega razvoja sovjetske medievistike, bizantinistike in arheologije od 1918 do 1988. Pri tem se je dotaknil tudi ideološkega aspekta raziskav kot tudi problemom, vezanim na raziskovalne diskusije in znanstveno metodološki pristop. Avtor je skušal pri prikazu sovjetskega zgodovinskega zavzetosti kolikor toliko nevtralnemu stališču do tim. »marksističnih« raziskav gospodarsko zgodovinskih vprašanj. V tem okviru pisec obravnava tudi tipologijo pisnih in arheoloških virov. Že v uvodu je pisec opozoril, da je izločil neznatne epigrafske spomenike in numizmatične specialne študije. Prav tako se je moral odpovedati prikazu armenske in gruzinske historiografije zaradi jezikovne bariere.

V drugem, zelo obsežnem historiografsko-zgodovinskem delu, ki je povzetek rezultatov sovjetskega zgodovinskega in arheologije, je avtor razdelil šest tematskih območij: trgovske naselbine, kolonije, trgovske poti, trgovsko blago, socialna struktura nosilcev trgovine, trgovska, kolonialna in fiskalna politika. Metodološko je zanimiv način obravnave navedenih tematskih sklopov. Raziskava je potekala v povezavi z vsakokratno terminološko-tipološko razpravo v okviru enotne geografske mreže in to sistematično glede nastanka, bistva in razvoja, kot tudi po vlogi in pomenu vsakokratnega dejanskega stanja. V zaključku vsakega poglavja so rezultati povzeti v tezah.

Strässlove delo je opremljeno z zelo izčrpni opombami in dodana je obsežna bibliografija (viri in literatura). V dodatku najdemo ustrezne tabele in skice ter karti: trgovska naselja in kolonije, trgovske poti. Pregledni in hitri orientaciji služi osebni in stvarni register.

Strässlove delo predstavlja prvikrat celovito obsežno, toda v dokajšnji meri razpršene rezultate sovjetskega zgodovinskega in arheologije v zvezi s poznosrednjeveško trgovino na črnomorskem območju. Dela sovjetskih zgodovinarjev, bizantologov in arheologov so podvržena kritični analizi, vendar s poudarkom na velikih zaslugah sovjetske historiografije in arheologije pri raziskovanju omenjenih tem. Brez dvoma je avtor s svojo izčrpno analizo prispeval k interdisciplinarni in komparativni specialni raziskavi s področja bizantinistike.

Ignacij Voje